

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi
The Journal of International Social Research
Cilt: 4 Sayı: 16 Volume: 4 Issue: 16
Kış 2011 Winter 2011

TÜRK TİYATROSUNDA AHMET YESEVİ VE HACI BEKTAŞ VELİ
AHMET YESEVİ AND HACI BEKTAŞ VELİ IN TURKISH THEATRE

Abdullah ŞENGÜL*

Özet

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunun konuları arasında Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmet Yesevî ve Anadolu'ya gönül fethi yapmak için gelen Gazi dervişleri de vardır. Bu oyunlarda daha çok "sevgi, hoşgörü, güzel ahlâk, dostluk" gibi öğeler vurgulanmıştır. Türk mistikleri Türk insanına çağdaş yaşam felsefesi kazandırmak açısından oldukça zengin kaynaklardır. Türk tiyatro yazarları Türk kültürünün bu isimlerinden yararlanmak istemişlerdir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Tiyatrosu, Türk Mistikleri, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmet Yesevî.

Abstract

Among the subjects of Turkish theatre of Republic, there are Mevlâna, Yunus Emre, Hacı Bektaş Veli, Hodja Ahmed Yesevî and Ghazi dervishes who came to Anatolia for doing conquest of heart. In this dramas mostly the elements like "love, tolerance, good moral, friendship" are emphasized. Turkish mysticals are quite wealthy sources in point of bringing in life philosophy to the Turkish human. Turkish theatre writers wants to benefit from these names of Turkish culture.

Key Words: Theatre of Republic, Turkish mysticals, Yunus Emre, Mevlâna, Hacı Bektaş Veli, Hoca Ahmet Yesevî.

Tiyatro edebiyatımız Türk mistiklerinin yaşam felsefesi ve düşüncelerine ilgi duymuş, insanımızın Türk kültürünün bu önemli şahsiyetlerini tanımalarını istemiştir. Hoca Ahmet Yesevî, Mevlâna, Yunus Emre ve Hacı Bektaş Veli Türk tiyatrosunun ilgi gösterdiği isimlerdir. Tiyatro yazarlarımız, özellikle Türk mistiklerinin yaşam felsefesini sahneye taşımak suretiyle Türk milletinin manevî köklerini dikkatlere sunmayı amaçlamışlardır. Ancak bir asra yaklaşan bir sürede hem nitelik hem de nicelik açısından bu oyunların yeterli olduğunu söylemek elbette zordur.¹ Bununla birlikte, Türk mistiklerinin hayata ve insana bakışlarının çağdaş insanın problemlerine çare olacağını düşünülmüş olması, Cumhuriyetin oluşturmak istediği yeni insanın kimliği açısından son derece anlamlıdır. Teknolojinin sevimsizleştirdiği insanı, Türk mistiklerinin insana ve hayata bakışları sayesinde güçlendirmek, bu oyunların amaçları arasındadır. Oyunların taşıdığı mesajlardan bunu anlamak mümkündür. Bu oyunların arka planında, Cumhuriyetin oluşturmak istediği yeni insanın sadece medeniyeti doğru algılayan değil, dünü de doğru algılayan ve geleceğe sentez yoluyla ulaşması hedeflenen insan olduğu düşünülebilir.

Bu hedeflerin, dilindeki ve yaşayışındaki sadelikten dolayı daha çok Yunus Emre ile gerçekleştirilebileceği hesaplanmış olmalı ki, onun düşüncelerine ve hayatına Türk tiyatrosunda daha

* Doç. Dr., Afyon Kocatepe Üniversitesi Fen Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü (asengul@aku.edu.tr)

¹ Cumhuriyet döneminde kitap olarak basılmamasına rağmen çeşitli tiyatro grupları tarafından temsil edildiği bilinen, özellikle Yunus Emre'yi ve düşüncelerini çeşitli yönlerden ele alan oyunlar da vardır. Mesela, Zeki Büyüktanır ve Erdoğan Aytekin'in yazdığı *Yunus Emre* isimli oyunlar, 1986 ve 1991 yıllarında İzmir Oyun Gençlik Merkezi tarafından temsil edilmiştir. Bunun gibi birçok amatör tiyatro gruplarının daha çok okullardaki tiyatro etkinliklerinde bu tip oyunlara yer verdiğini biliyoruz. Bunlar, çok amatörce yazılmış, üslup ve teknik açıdan zayıf olduğunu düşündüğümüz oyunlardır. Amatör tiyatroların arşiv sistemleri olmadığı için maalesef bu oyunlara ulaşmak mümkün olamamaktadır. Buna rağmen, Türk tiyatrosunun, kültür tarihimizin bu önemli isimlerine gereken ilgiyi gösterdiğini söylemek oldukça zordur.

fazla yer verilmiştir. (Bkz., Tan, 2000: 42-47; Şengül, 2009: 295-299) Bilindiği gibi Mevlâna, özellikle Mesnevi'sini Farsça yazmasından dolayı yakın zamana kadar belli bir kültürel kesimin ilgi duyduğu bir aydın olarak kaldı. 1950'lerden sonra Mevlâna'nın eserlerinden Türkçeye yapılan çevirilerin artması, kitle iletişim araçlarının yaygınlaşması, Mevlâna'yı anlatan görsel öğelere daha fazla yer verilmesi – Konya'da Mevlâna müzesinin açılması ve her yıl anma törenlerinin üst düzey katılımlarla gerçekleştirilmesi sayesinde bu büyük mütefekkirin fikirlerinin daha geniş çevrelere duyurulmaya başladığını görüyoruz. Buna rağmen dilinden ve düşüncelerindeki felsefi derinlikten dolayı anlaşılması zor olmuştur. Bunu tiyatro yazarlarının Yunus Emre'ye Mevlâna'dan daha fazla yer vermesinden de anlayabiliriz.

Daha önce kaleme aldığımız iki yazımızda Mevlâna ve Yunus Emre'nin Türk tiyatro eserlerine ne şekilde yansıdığını değerlendirmeye çalışmıştık. (Bkz.; Şengül, 2008a: 86; Şengül, 2008b: 587-590; Şengül, 2009: 295-299) Bu çalışma ile Türk tiyatro edebiyatında Hoca Ahmet Yesevî ve Hacı Bektaş Veli'yi anlatan tiyatro eserlerini ele alacağız. Bu eserler, Nezihe Araz'ın *Kutlu Melek*, Remzi Özçelik'in *Ahmet Yesevi*, Aydemir Gültekin'in *Pîr-i Türkistan Ahmet Yesevi*, Orhan Asena'nın *Hünkar Bektaş Veli*, Sabahattin Engin'in *Hacı Bektaş-ı Veli* ve Recep Bilginer'in *Sevgi ve Barış* isimli oyunlarıdır. (Bu oyunlardan bazılarının tahlili için bkz.; Adıyaman, 2003: 90-93; Çatalbaş, 2005: 528-661)

Cumhuriyet dönemi Türk tiyatrosunda anlatılan Türk mistikleri arasında, Anadolu'da Türk medeniyetinin kurulmasına yardımcı olan “Vefî tipi” diyebileceğimiz kahramanlara da yer verilir. (Kaplan, 1985: 120-131) Anadolu'nun Hoca Ahmet Yesevi ocaklarından yetişenler tarafından ne şekilde gönül fethine tabi tutulduğunun anlatıldığı Nezihe Araz'ın *Kutlu Melek* isimli eseri didaktik bir tarzda yazılmıştır. (Araz, 1998: 1-82) Kısaca oyun, bir öğrencinin hocasından aldığı tezde, masalların, efsanelerin, menkıbelerin Türk kültür tarihindeki yeri vurgulamaya çalışmasıyla geliştirilir. Oyunda zaman zaman geri dönüşler yapılarak, çeşitli mizansenler oluşturulur. Türkistan'dan Anadolu'ya gönül fethine gelenler dört gruba ayrılır: Birincisi Alp-Erenler (Gaziyân-ı Rum) toplumun seçilmiş kesimidir. İkincisi Ahiler (Ahiyâ-i Rum) ticaret ve ekonomik hayatı düzenler. Üçüncüsü Abdallardır. Bunlar toplumun entelektüel takımını oluştururlar. Dördüncüsü Bacılar (Bacıyân-ı Rum) dır. Bunlar örgütlenmiş kadın takımlarıdır.

Oyunda çeşitli mizansenlerle Ahmet Yesevi'den Osman Bey'in ölümüne kadar verilen mücadeleler anlatılarak beylikten devlete geçiş süreci anlatılmaya çalışılır. Yesevi'nin öğrencilerini Anadolu'ya yollarken:

“Şunu bilin ki... Açları doyuracak, çıplakları giydirecek, ağlayanları güldürecek, yıkılanları yapacaksınız. Hoşgörüyü inancınız, barış kılıcınız olacak. Az halkı çok edeceksiniz. Ve de... Türkçe! Güzel Türkçemiz... Birlik ve beraberliğin altın anahtarı olarak elinizden ve dilinizden eksik olmayacak” (Araz, 1998: 7-8) diyerek fethin hedefini ve amacını belirler. Oyunda Bektaş'ın ağzından Osmanlı Devleti'nin felsefesi de anlatılır:

“Adın her yerde okunsun. Açlar sende doysun... Toklar sende çalışsın. Savaşmayı da sevmeyi de eş değerde bil. Eksik adınız artık olsun. Şimdi adın Osman Bey, az sonra Osman Sultan ol. Gazilik makamı da önce senin olsun.” (Araz, 1998: 77) .

Remzi Özçelik'in *Ahmet Yesevi* ismini oyunu ise Ahmet Yesevi'yi merkezi şahıs olarak ele alır. (Özçelik, 2000: 1-88) Eser, Ahmet Yesevi'nin eğitim amacıyla bulunduğu Buhara'da ve döndükten sonra Yesi'de yaşadığı olayların hikayesidir. Hocası Yusuf Hemedâni'nin tezgahında ilmek ilmek işlenen Ahmet Yesevi, Yesi'ye döndükten sonra, yetiştirdiği öğrencilerden Süleyman Hâkim'i devesi ile birlikte kendisine yurt edinip insanları irşat etmesi için görevlendirir. Horasan şehrinin batısında Bi-neva Arkası denilen yere gelen Süleyman Hâkim, burada Buğra Hanı'nın kızı Anber'le tanışır. Sarayı ve Buğra Han'ın kendine sunduğu dünyaya ait bütün zenginlikleri reddeden Süleyman Hâkim, bu sayede başta Buğra Han olmak üzere herkesin takdirini kazanır ve hocasının kıydığı nikahla Anber Hatun'la evlenir.

Anadolu'nun gönül mimarlarının manevî hocası olarak takdim edilen ve oyunun merkezî şahısı olan Ahmet Yesevi, Anadolu'daki birliğin sağlanmasının gerçek mimarıdır. Onun geliştirdiği felsefe sayesinde bu topraklar bin yıldır Türk ve Müslüman'dır. Allah'a ana diliyle daha yakın olduğunu anlatan Ahmet Yesevi, bu yüzden herkesin Arapça ve Farsça şiir yazdığı dönemde “Hikmet”lerini Türkçe söyler. Oyunun teması, sevginin bu dünyadaki en büyük zenginlik ve değer olduğudur. Onun açamayacağı hiçbir kilit, kapı yoktur. İşte bu yüzden insanoğlunun bu dünyadaki en büyük varlığı, sevginin barınıp büyüdüğü gönüldür.

Ahmet Yesevi'nin tiyatro diliyle anlatıldığı oyunlardan biri de Aydemir Gültekin tarafından kaleme alınan *Pîr-i Türkistan Ahmet Yesevi* isimli oyundur. Henüz basılmamış olan bu oyun, Merkezi İstanbul'da olan Fatih Sanat Tiyatrosu tarafından sahnelenmiştir.

Anadolu'nun manevi mimarı Hoca Ahmet Yesevi'yi tiyatro severlerle buluşturan *Pîr-i Türkistan Ahmet Yesevi* Türklerin Anadolu'yu yurt edinmesinde ve Türk dilinin korunmasında büyük katkıları olan Hoca Ahmet Yesevi'nin hayatı, düşünce dünyası, çağında yaşadığı olaylar yazılı belgeler ve menkıbelerden yararlanılarak hazırlanmıştır.² Yer yer Ahmet Yesevi'nin *Divan-ı Hikmet*'indeki şiirlerine de yer verilen tek perdelik oyunda, kendisinden yıllar sonra yaşamış olan Evliya Çelebi'nin zaman içinde yolculuğa çıkması ile başlar. Osmanlı coğrafyasında ayak basmadık yer bırakmayan Çelebi, bu sefer ceddin dediği Ahmet Yesevi'nin zamanına gider. İlk bölümde Sayramlı Ahmet'in Yesili Ahmet'e dönüşmesi, Buhara'da aldığı eğitim ve Türkistan'a geri dönüşü konuları hem menkıbeler hem de hikmetlerle desteklenerek sahnelenir. Oyunun ikinci bölümünde ise, Türkistan'da talebe yetiştirmeye başlaması, öğrencilerin dergâha teveccühü ve şehrin bazı ileri gelenlerinin bu ilgi karşısında yaşadıkları çekememezlik anlatılır. Ahmet Yesevi'nin halkla iç içe yaşayan bir insan olduğu; yetiştirdiği dervişlerin Anadolu ve Rumeli'nin manevi fethinde bulunduğu gibi düşünceler, eserin taşıdığı önemli mesajlardır.³

Tiyatro diliyle anlatılan bir diğer Türk mistiği Hacı Bektaş Veli'dir. Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'ya gelip, burada yaşayan insanları irşat edişini anlatan eserlerden ilki Orhan Asena'nın yazdığı *Hünkâr Bektaş Veli* isimli müzikal oyundur. (Asena, 1995: 1-78) Selçukluların dağılmasından sonra Kayı boyunun desteklenmesini salık veren Hacı Bektaş Veli, bu boyun bir cihan devleti kuracağı müjdesini de verir. Aynı konularda yazılan diğer oyunlarda da karşılaştığımız Hacı Bektaş Veli'nin kendi cenazesini yüzü nikablı bir adamın yıkaması ve bu adamın Hacı Bektaş Veli'nin kendisi olduğu inancı bu oyunda da verilir. Eserin temasını Hacı Bektaş Veli'nin Anadolu'nun birlik ve beraberliğine yaptığı hizmet ve bu topraklarda, özellikle Müslümanlar arasında devam eden sen-ben kavgasına karşı verdiği mücadele oluşturur. Bu kavganın sebep olduğu felaketi ve yanlışlığı Hacı Bektaş Veli Armağanşah'a şöyle anlatır :

“Bektaş –

Bilmez misiniz küfür küfrü çeker, nefret nefreti,

Bu dünyada yengiler de yenilgiler de iğreti.

Armağanşah –

Çok konuşursun derviş, ama anlamış değilim

Demek istediğin ne ? Ve sana bunu söyleten kim?

Bektaş –

Ben bir Türkmen dervişiyim, sen bir Türkmen beyi.

Arkasını görmek gerek yırtıp perdeyi.

Batıda Bizans at sürer, doğuda Moğol üşüşür,

Ve sizin kılıcınız kardeş kellesi devşirir.” (Asena, 1995: 28)

Sebahattin Engin'in *Hacı Bektaş-ı Veli* isimli oyununda, Bektaş- 1 Veli'nin Anadolu'ya gelişi, düşünceleriyle, yaşayışıyla halk içinde saygınlık kazanışı ve gittiği yerleri aydınlatışı anlatılır. (Engin, 1996: 1-142) Hocası Lokman Perende tarafından Moğol istilasına uğramış Türkmenlere yardım etmekle görevlendirilen Bektaş- 1 Veli, hoşgörü ve insan sevgisini her şeyin temeli sayan bir anlayışla, bütün insanlığa yardım eder. Onlara çalışmayı, kendilerini geliştirmelerini öğütler:

“Evet. Elime geçenle yetinen, onu geliştirmek için çalışmayan kişi suçludur. Bunu bize öğretmedikleri için sizleri suçladığımı sanmayınız. Asıl suçlu onlardır. Onlardan öğrendiklerimizi sürdürmek ise Çalab'ın verdiği aklımızı kullanmamaktır.” (Engin, 1996: 55)

Hacı Bektaş- 1 Veli'nin Sarı Saltık'ı öven sözleri, hem kendi felsefesinin, hem oyunun temasının özeti gibidir:

²http://www.turkistanulkuocaklari.com/haber/hoca-ahmed-yesevi-turkiyede-ilk-kez-tiyatro-sahnesinde_59.html (28.12.2010)

³<http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-az/Haberler/56-turkiye-haberler/1182-ahmet-yesevi-tiyatro.html> (28.12.2010)

“...Tanrıya korku ile değil, sevgiyle saygıyla varılacağını benimsemişsin. Şan ve şöhrete, insanlığa hizmetle ulaşılabileceğini kavramışsin. Saygının ve sevginin her şeyin, her iyi şeyin başlangıcı ve sonu olduğunu sezmişsin.” (Engin, 1996: 61)

Recep Bilginer’in yazdığı *Sevgi ve Barış* oyunu, Hacı Bektaş Veli’nin Hoca Ahmet Yesevî’den aldığı icazet üzerine Anadolu’ya gelişini ve buradaki fitne ve cahillikle mücadelesini anlatır. (Bilginer, 1998: 1-148)

Özellikle Anadolu’da Alevî-Sünnî Müslümanlar arasında büyük problemler vardır. Birbirlerini doğru tanımayan bu iki mezhebe mensup insanlar, farklı dinlerdenmiş gibi birbirlerine karşı düşmanlıklar beslemektedirler. Bektaş Veli, öncelikle bu problemi ortadan kaldırır. Alevilik ve Sünniliğin aslında Allah’a ulaşmanın iki farklı yorumu olduğunu anlatır. Güç de olsa bunu başaran Bektaş Veli, bütün hayatı boyunca sevgi ve barışı esas alan bir felsefeyi Anadolu’ya yaymak ister. Eser boyunca sürekli insanlara nasihat eden Hacı Bektaş Veli, bu felsefeyi halkın anlayacağı kadar yalın bir dille ifade eder:

“*Hacı Bektaş – Kuran’da, Peygamberimizin hadislerinde, bilginlerin yazdıklarında, ozanların dizelerinde, türkülerin sözlerinde, doğanın bin bir güzelliğinde (...) En büyük kitap olan aklımızda. Yaşadıklarımızda. İnançlarımızda. (...) İyi huylu, iyi ahlâklı, sevgi dolu ve barışçı olmak. İnsanı sevmek, dahası inandığın gibi yaşamak. Yaşadığına inanmak. (...) Ne buyurmuş Peygamberimiz : Her kim kendisini bilirse Tanrısını da bilir. Yani Tanrı kendimizde, kendimiz de Tanrıdayız. (...)*

Hakikat nardadır, sacda değildir

Akıl baştadır, taçta değildir.

Her ne arasan kendinde ara

Kudüs’te, Mekke’de, Hac’da değildir.” (Bilginer, 1998: 74-75)

Yukarıda kısaca anlatmaya çalıştığımız eserler son on sekiz yıl içinde kaleme alınmıştır. Bu oyunları son dönem tiyatro yazarlarının Türk milletinin erdemlerini, ideallerini, millî kültür değerlerini ve sahip olduğu hoşgörü mirasını tanıtmaya gayretli olarak değerlendirilebiliriz. Söz konusu eserlerde anlatılan insan sevgisi ve hoşgörü, dünden bugüne en önemli kültürel mirasımız olarak takdim edilmiştir. Çünkü, oyunların tamamına yakınında Türk mistiklerinin sahip olduğu temeli insan sevgisine dayanan hoşgörü, bu oyunların çatısını oluşturur ve bu mirasın kaynağı olarak tarihimiz ve inancımız gösterilir. Son dönem tiyatro yazarlarının insanı hoşgörü temelinde değişen ve gelişen bir varlık olarak görmeleri, bu oyunların hemen hepsine bir iyimserlik katmış; yarına olan güveni vurgulamalarına sebep olmuştur. Bu oyunlarla gündeme getirilen konuların, kültür tarihimiz ve günümüz insanının problemleri açısından önemli olduğunu belirtmekle birlikte, nicelik açısından yetersiz olduğunu söylemeliyiz.

Düşünceleri ve dünyaya bakışlarıyla günümüz insanına model olacağını düşündüğümüz bu kültür devlerinin, başta edebiyat olmak üzere, güzel sanatların diğer kolları tarafından da yoğun bir şekilde işlenmesinin gerekli olduğuna inanıyoruz.

KAYNAKÇA

- ADİYAMAN, Halil (2003). *Orhan Aşena'nın Tiyatroları*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ARAZ, Nezihe (1998). *Kutlu Melek*, Anlara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ASENA, Orhan (1995). *Hünkar Bektaş Veli*, Ankara: İlke Yayınları.
- BİLGİNER, Recep (1992). *Mevlâna Âşık ve Mâşuk*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- BİLGİNER, Recep (1998). *Sevgi ve Barış*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ÇATALBAŞ, Rabia (2005). *(1985–2000) Arası Konusunu Türk Tarihinden Alan Dramalar*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Afyon: Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ENGİN, Sebahattin (1996). *Hacı Bektaş-ı Veli*, İstanbul: Can Yayınları.
- KAPLAN, Mehmet (1985). *Türk Edebiyatı Üzerine Araştırmalar III Tip Tahlilleri*, İstanbul: Dergâh Yayınları.
- ÖZÇELİK, Remzi (2000). *Ahmet Yesevi*, Ankara: Tutubay Yayınları.
- ŞENGÜL, Abdullah (2008b). “Mevlâna’nın İki Tiyatro Eserindeki Yorumu”, *I. Uluslararası Türk Dili ve Edebiyatı Sempozyumu Bildirileri 23-26 Ekim 2007*, Isparta: Süleyman Demirel Üniversitesi Yayınları, s. 587-590.
- ŞENGÜL, Abdullah (2009). “Tiyatro Diliyle Yunus Emre”, *I. Uluslararası Yunus Emre Sempozyumu Bildirileri*, Aksaray: Aksaray Üniversitesi Yayınları, s. 295-299.
- ŞENGÜL, Abdullah (2008a). *Cumhuriyet Döneminde Tarihî Tiyatro*, Ankara: Alp Yayınları.
- TAN, Nail (2000). “Yunus Emre Konusunda Yazılmış Oyunlar”, *Türk Dili*, S. 589, s. 40-44.
- http://www.turkistanulkuocaklari.com/haber/hoca-ahmed-yesevi-turkiyede-ilk-kez-tiyatro-sahnesinde_59.html (28.12.2020)
- <http://www.turkbirlik.gen.tr/lang-az/Haberler/56-turkiye-haberler/1182-ahmet-yesevi-tiyatro.html> (28.12.2010)